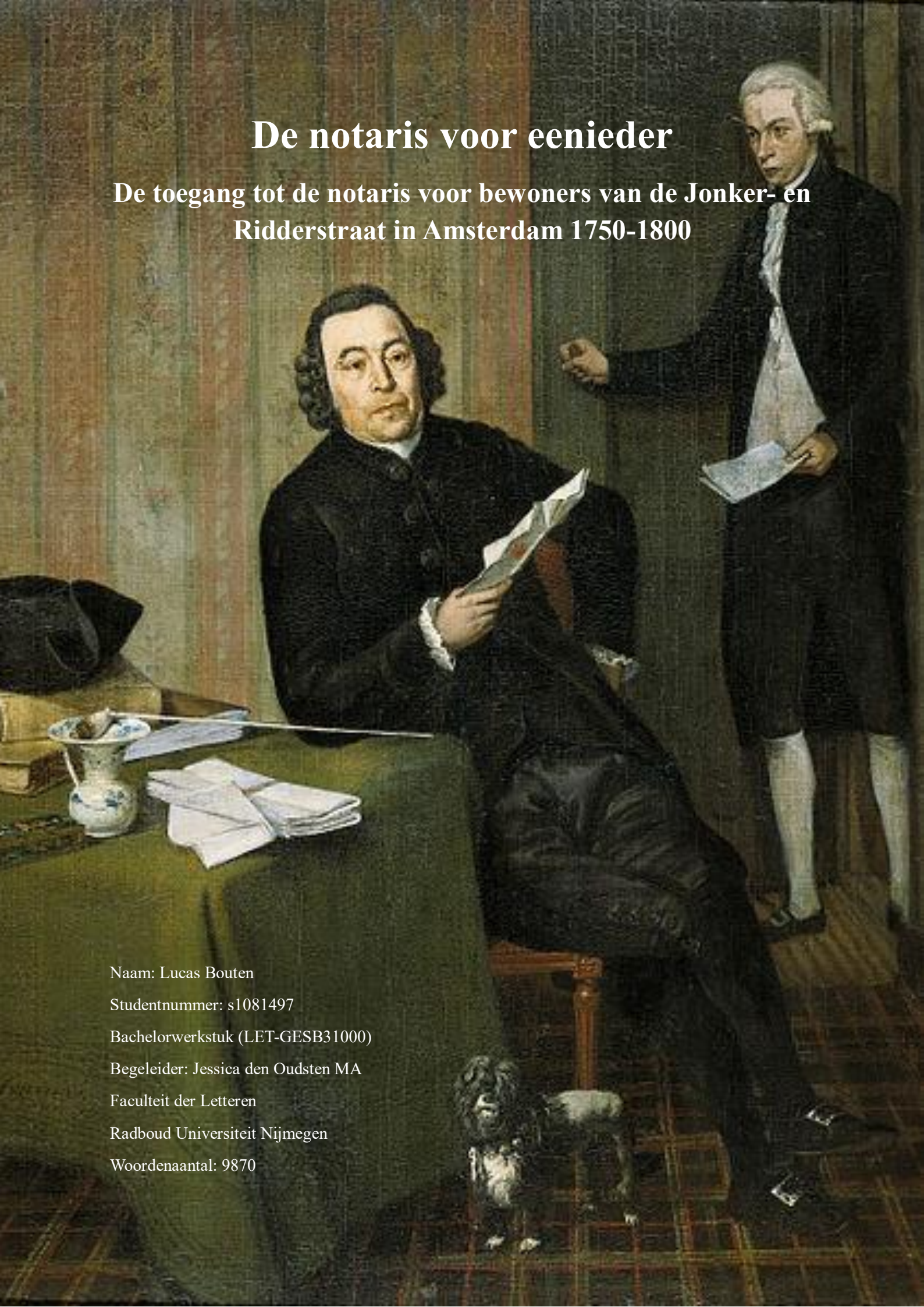

De notaris voor eenieder

De toegang tot de notaris voor bewoners van de Jonker- en
Ridderstraat in Amsterdam 1750-1800

Naam: Lucas Bouten

Studentnummer: s1081497

Bachelorwerkstuk (LET-GESB31000)

Begeleider: Jessica den Oudsten MA

Faculteit der Letteren

Radboud Universiteit Nijmegen

Woordenaantal: 9870

Inhoudsopgave

Inleiding.....	3
De Jonker- en Ridderstraat in achttiende-eeuws Amsterdam.....	9
Attestaties in de Jonker- en Ridderstraat.....	16
Casus Jannetje Emous en Pieter van der Meer.....	23
Conclusie.....	28
Bibliografie.....	29

Inleiding

Wanneer men tegenwoordig door de Nieuwe Jonkerstraat of Nieuwe Ridderstraat in Amsterdam loopt zal het een weinigzeggende indruk achterlaten. Na de sanering van de originele Jonker- en Ridderstraat in 1930 werd dit vervallen deel van de stad namelijk omgetoverd tot een leefbare en burgerlijke omgeving.¹ Dit nieuwe beeld staat haaks op de reputatie die deze straten in de voorgaande eeuwen verworven hadden. In de jaren volgend op de bijvoeging van de Lastage tot de ommuurde binnenstad in 1585 werden de Jonker- en Ridderstraat plekken waar voornamelijk de laagste klasse van de Amsterdamse samenleving woonden.² In de tweede helft van de achttiende eeuw waren de straten enorm dicht bevolkt, in vrijwel elk huis werden ook zolders, achterkamers en kelders bewoond door verschillende families waaronder veel migranten.³ Ook zouden de straten komen te dienen als typische vermaakscentra voor dezelfde klassen, waar op elke hoek een bordeel te vinden was.⁴ Dit maakte het geen gewilde woonplaats. Ondanks dat deze bewoners vaak beperkte middelen hadden ten opzichte van de rijke Amsterdamse bevolking grepen zij verschillende kansen aan om hun situatie te verbeteren.

De rol die de bewoners van de Jonker- en Ridderstraat speelden in het verbeteren van hun eigen leven is enorm relevant. Dit geeft namelijk een beeld over hoe de armste laag van de vroegmoderne samenleving gebruik kon maken van de bestaande instellingen en instituties. De relatief negatieve connotatie van de straten heeft echter gezorgd voor een focus op onderwerpen als eer, armoede en prostitutie in recente geschiedschrijving. Bob Pierik beschreef de straten als *notorious streets* met regelmatige conflicten tussen buurtgenoten.⁵ Hierin baseerde hij zich voornamelijk op voorgaande literatuur, waaronder *Het Amsterdams hoerdom* van Lotte van de Pol. In dit boek onderzocht zij Amsterdamse prostitutie in de zeventiende en achttiende eeuw, hierin kwamen ook de Jonker- en Ridderstraat aan bod. Zij beschreef de straten als plekken waar prostitutie en goedkoop vermaak konden bloeien, omdat het een oneerlijke plek was waar alleen mensen zonder reputatie woonden en verbleven.⁶ Van de Pol toonde hierbij ook al een aantal voorbeelden van hoe bewoners omgingen met het karakter van de straten en wat zij hier tegen konden doen. Zij keek hiervoor vrijwel uitsluitend naar door vroegmoderne instituties opgestelde bronnen.

In haar onderzoek gebruikte Van de Pol vroegmoderne literatuur zoals *'t Amsterdamsch Hoerdom*, wat vrijwel altijd door mensen uit de bovenlaag van de vroegmoderne samenleving werd geschreven. Daarnaast golden confessieboeken als hoofdbron voor haar onderzoek, dit waren notulen

¹ Stadsarchief Amsterdam (hierna: NL-SAA), Archief van de Dienst Bouw- en Woningtoezicht: aanvulling (toegangsnr. 30168), inv.nr. 208, Correspondentie betreffende de wijksanering van de Jonker- en Ridderbuurt, 1927-1930. Correspondentie en besluiten.

² Clé Lesger, 'Migranten in Amsterdam in de achttiende eeuw. Residentiële spreiding en positie van de samenleving', *Jaarboek Amstelodamum* 89:1 (1997) 43-68, aldaar 46.

³ Bob Pierik, *Urban life on the move. Gender and mobility in early modern Amsterdam* (Amsterdam 2022) 96.

⁴ Lotte van de Pol, *Het Amsterdams hoerdom. Prostitutie in de zeventiende en achttiende eeuw* (Amsterdam 1996) 279.

⁵ Pierik, *Urban life on the move*, 96.

⁶ Van de Pol, *Het Amsterdams hoerdom*, 96-97.

van het rechterlijk verhoor van gevangenen.⁷ Hiermee was het moeilijk om het perspectief van de straatbewoners te belichten. Recente digitalisering en indexerings van het notariële archief van Amsterdam bied de mogelijkheid om juist op dit punt als een aanvulling te dienen. De notariële akten betreffen onder andere attestaties, dit waren getuigenverklaringen die als bewijs dienden in rechterlijke processen, maar ook op zichzelf konden dienen als geschilbeslechting.⁸ Deze bronnen geven inzicht in het leven van bewoners van de Jonker- en Ridderstraat en laten zien hoe zij omgingen met hun dagelijkse problematiek. Het toont hoe de bewoners van de straten gebruik konden maken van een door de elite bepaalde rechtsindeling. Hierdoor zou het ook als aanvulling kunnen dienen op bestaand onderzoek naar *the uses of justice*. Daarnaast zou dit perspectief ook zou kunnen leiden tot een nuancering van het bestaande beeld van de Jonker- en Ridderstraat als een gure plek voor mensen zonder reputatie.

Martin Dinges hanteerde het concept ‘Justiznutzung’ voor het eerst in een Duits artikel uit 2000.⁹ In 2004 vertaalde hij dit naar *the uses of justice* in het Engels, waarbij hij het concept definieerde als ‘referring to the many ways in which contemporary individuals have dealt with the courts’.¹⁰ Dinges toonde hiermee aan dat de verschillende vormen van rechtsspraak niet uitsluitend dienden als vorm van top-down sociale controle, maar dat het ook kon werken als instrument voor ‘gewone mensen’ in bevordering van hun eigen belangen. Met dit concept zette hij de deur open voor onderzoek naar vroegmoderne rechtsspraak vanuit een nieuw bottom-up perspectief. Deze kans werd door verschillende historici aangegrepen en de populariteit van onderzoek naar *the uses of justice* is de laatste jaren enorm gestegen.¹¹ Om de complexiteit van de vroegmoderne rechtssystemen te vermijden maakte Dinges uitsluitend gebruik van bronnen afkomstig uit instituties met een vorm van criminele jurisdictie.¹² In recent onderzoek naar *the uses of justice* werden vergelijkbare bronnen aangehaald. Sanne Muurling gebruikte in haar onderzoek naar criminaliteit en gender in Bologna primair de Tribunale del Torrione, de criminele vonnisboeken.¹³ Ook in de artikelen uit het boek van Vermeesch en Van der Heijden over *the uses of justice* in globaal perspectief werd gekeken naar vergelijkbare rechterlijke bronnen.¹⁴

Alicia Schrikker en Dries Lyna onderzochten *the uses of justice* in achttiende-eeuws Nederlands koloniaal Azië. Hierin concludeerden zij dat bewoners van kolonies gebruik konden maken van het rechtssysteem en niet uitsluitend slachtoffers waren. Schrikker en Lyna maakten hierbij gebruik van

⁷ Van de Pol, *Het Amsterdams hoerdom*, 37.

⁸ Aries van Meeteren, *Op hoop van akkoord. Instrumenteel forumgebruik bij geschilbeslechting in Leiden in de zeventiende eeuw* (Hilversum 2006) 180-181.

⁹ Martin Dinges, ‘Justiznutzung als soziale Kontrolle in der frühen Neuzeit’, in: A. Blauert and G. Schwerhoff eds., *Kriminalutätsgeschichte. Beiträge zur sozial- und Kultur Geschichte der vormoderne* (Konstanz 2000) 503-544.

¹⁰ Martin Dinges, ‘The uses of justice as a form of social control in early modern Europe’, in: H. Roodenburg and P. Spierenburg eds., *Social control in Europe. Volume 1, 1500–1800* (Columbus 2004) 159-175, aldaar 160.

¹¹ Griet Vermeesch en Manon van der Heijden, *The uses of justice in global perspective, 1600-1900* (Londen 2019); Jeanette Kamp, *Crime, gender and social control in early modern Frankfurt am Main* (Leiden 2020); Sanne Muurling, *Everyday crime, criminal justice and gender in early modern Bologna* (Leiden 2021).

¹² Dinges, ‘The uses of justice’, 163.

¹³ Muurling, *Everyday crime*, 17.

¹⁴ Vermeesch en Van der Heijden, *The uses of justice*.

bronnen uit de raad van justitie.¹⁵ Donald Fyson concludeerde in zijn onderzoek dat de bewoners van Quebec meer mogelijkheden hadden in het Engelse rechtssysteem dan voorheen gedacht werd. Ook hij maakte hierbij gebruik van institutionele rechtsbronnen.¹⁶ In de verschillende onderzoeken naar *the uses of justice* werd dus, net als door Van de Pol, vrijwel uitsluitend gebruikt gemaakt van door instituties opgestelde bronnen. Aan de hand hiervan werd geprobeerd een bottom-up perspectief weer te geven. Door te kijken naar de eerdergenoemde attestaties kan dit perspectief echter nog helderder belicht worden. Deze aktes konden namelijk op initiatief van vroegmoderne individuen opgesteld worden in bevordering van hun eigen belangen in (rechterlijke) conflicten.¹⁷ Hiermee zou het opstellen van een attestatie dus ook gezien kunnen worden als een *use of justice*. In dit onderzoek zal daarom de door Dinges gegeven definitie geïnterpreteerd worden als: de verschillende manieren waarop ‘contemporary individuals’ om gingen met hun toegang tot de notaris.

Attestaties bieden de mogelijkheid tot meer inzicht in het *concept uses of justice* met betrekking op de bewoners van de Jonker- en Ridderstraat. In dit onderzoek zal daarom aandacht zijn voor attestaties opgesteld tussen 1750 en 1800. Dit was een periode waarin Amsterdam in betrekkelijk slechte omstandigheden verkeerde, de stad kampte met vormen van verval op demografisch, economisch en ruimtelijk gebied.¹⁸ Doordat deze neergang bovenal de onderlaag van de samenleving raakte zorgde dit voor een groot aantal attestaties en is het interessant om juist in deze periode te kijken naar het leven van de bewoners van de Jonker- en Ridderstraat. De vroegmoderne straat stond volgens Riitta Laitinen en Thomas Cohen nooit volledig los van publiek of privé. Het bestuderen van de straat als een urbane entiteit kon volgens hen inzicht bieden in het leven van de bewoners en omwonenden.¹⁹ Door deze conceptie van de vroegmoderne straat te koppelen aan het idee van *the uses of justice* kan een beeld gevormd worden van het leven en de mogelijkheden van een straatbewoner. In dit onderzoek zal daarom gekeken worden naar hoe de bewoners van de Jonker- en Ridderstraat gebruik maakten van hun toegang tot de notaris in de tweede helft van de achttiende eeuw.

Het onderzoek is onderverdeeld in drie delen. Ten eerste zullen de Jonker- en Ridderstraat iets verder uitgediept worden. Hier zal gekeken worden naar de geografische, maar ook sociale ligging van deze straten binnen Amsterdam, verder zal de bevolking van deze straten geduid worden. Ten tweede zal de notaris aan bod komen, waarbij de begrippen *the uses of justice* en *agency* centraal zullen staan. De rol van de requirant en getuigen, maar ook de redenen voor het opstellen van een attestatie zullen

¹⁵ Alicia Schrikker en Dries Lyna, ‘Threads of the legal web. Dutch law and everyday colonialism in eighteenth-century Asia’, in: Griet Vermeesch en Manon van der Heijden eds., *The uses of justice in global perspective, 1600-1900* (Londen 2019) 42-56, aldaar 52-53.

¹⁶ Donald Fyson, ‘Legal pluralism, hybridization and the uses of everyday criminal law in Quebec, 1760-1867’, in: Griet Vermeesch en Manon van der Heijden eds., *The uses of justice in global perspective, 1600-1900* (Londen 2019) 198-218, aldaar 212-213.

¹⁷ Herman Roodenburg, ‘De notaris en de erehandel. Beledigingen voor het Amsterdamse notariaat, 1700-1710’, *Volkscundig bulletin* 18:3 (1992) 367-388, aldaar 372.

¹⁸ Herman Diederiks, *Een stad in verval. Amsterdam omstreeks 1800* (Meppel 1982) 367-368.

¹⁹ Riitta Laitinen en Thomas Cohen, ‘Cultural history of early modern European streets. An introduction’, in: Idem, *Cultural history of early modern European streets* (Leiden 2008) 1-10, aldaar 2-3.

hier een belangrijke rol in spelen. Tot slot zal worden ingezoomd op een specifieke casus waar bewoners van de Jonker- of Ridderstraat gebruik maakten van hun toegang tot de notaris. Hiermee zal geprobeerd worden toevoeging te bieden aan het beeld van *the uses of justice* van deze straatbewoners.

Attestaties zijn bijzondere historische bronnen, zij bieden namelijk de mogelijkheid tot inzicht in vroegmoderne levens die verder niet vastgelegd zijn. In 1992 viel Herman Roodenburg dit op in een artikel waarin hij de relatie tussen eer en beledigingen onderzocht aan de hand van attestaties.²⁰ Zijn onderzoek gaf niet uitsluitend inzichten op het gebied van beledigingen, maar liet ook een relevante relatie tussen attestaties en de erehandel zien. Roodenburg liet hiermee als een van de eersten de waarde van attestaties in historisch onderzoek blijken. Daarnaast toonde hij zoals eerder genoemd aan dat deze bronnen ook als dreigement konden dienen en niet altijd uit hoefden te lopen op een rechtszaak. Dit betekende dat sommige van deze zaken nooit terecht kwamen bij de schepenen en dus ook niet in vonnisboeken genoteerd werden. Attestaties bieden hiermee niet alleen een meer bottom-up perspectief ten opzichte van de eerdere onderzoeken naar *the uses of justice*, maar geven ook zaken weer die in vonnisboeken helemaal nooit aan de orde zijn gekomen.

Het opstellen van een attestatie kon op verschillende manieren leiden tot de oplossing van een conflict. De rol van deze aktes in vroegmoderne conflicten is in 2006 door Aries van Meeteren beschreven in zijn onderzoek naar geschilbeslechting in zeventiende-eeuws Leiden. Hij keek hiervoor naar verschillende instituties waaronder het notariële ambt. In dit onderdeel van zijn onderzoek had hij voornamelijk aandacht voor attestaties. Van Meeteren concludeerde dat de notaris bij specifieke geschillen meer of minder ingezet werd. Zo bleek dat juist voor het college van vredemakers snel naar de notaris gestapt werd.²¹ Dit college gold als stap voor een volledige rechtszaak in civiele zaken om kleinere geschillen voortijdig op te lossen.²² Gelijksortige civiele zaken zullen in dit onderzoek centraal staan. Hierin zal worden gepoogd een vergelijkbare uiteenzetting als Van Meeteren te leveren, met aandacht voor Amsterdam in de achttiende eeuw.

Notariële akten zijn de laatste jaren gestegen in populariteit als historische bron. Recente digitalisering van de Amsterdamse notariële archieven droeg bij aan de mogelijkheid hiertoe. Tessa de Boer, Ramona Negrón en Jessica den Oudsten onderzochten bijvoorbeeld ongelukkige huwelijken aan de hand van attestaties. Zij benoemden dat veel van deze bronnen uiteenvallende huwelijken betroffen.²³ Zij maakten hierbij een uiteenzetting van getuigen binnen de attestaties, die ook aan de hand van de data uit de Jonker- en Ridderstraat gemaakt zal worden. Hier zal een vergelijking mee getrokken worden. Ook in het proefschrift van Bob Pierik, waarin hij een beeld schepte van vroegmodern Amsterdam, staan attestaties centraal. Voor zijn onderzoek bekeek hij een totaal van 616 attestaties uit 1656, 1742, 1750

²⁰ Roodenburg, 'De notaris', 367.

²¹ Van Meeteren, *Op hoop van akkoord*, 225.

²² *Ibidem*, 236.

²³ Tessa de Boer, Ramona Negrón en Jessica den Oudsten, "Good evening, you hag" verbalizing unhappy marriages in eighteenth-century Amsterdam' in: Josephine Hoegaerts en Janice Schroeder eds., *Ordinary oralities. Everyday voices in history* (Berlijn 2023) 31-48, aldaar 31.

en 1791.²⁴ Alle door Pierik bekeken attestaties zijn opgesteld op aanvraag van de schout of hoofdofficier. Hoewel vergelijkbare bronnen in dit onderzoek ook bekeken zullen worden, ligt de nadruk op akten die juist niet door de hoofdofficier zijn aangevraagd. Hiervoor is gekozen omdat door individuen aangevraagde attestaties een duidelijker beeld geven van de toegang tot de notaris en daarmee beter passen binnen het gehanteerde begrip van *the uses of justice*.

Een attestatie in vroegmodern Amsterdam was een notariële akte en getuigenverklaring die op aanvraag opgesteld kon worden. De persoon die de aanvraag deed heette de requirant, dit was bijvoorbeeld de hoofdofficier van de stad, maar kon vrijwel iedereen zijn. De requirant bracht een of vaak meerdere getuigen die hun verhaal deden. Aan het begin van elke attestatie werden de namen, adressen en soms beroepen van de getuigen opgeschreven. Vervolgens werd de requirant bij naam en woonplaats genoemd en werd vermeld dat iedereen “uyt liefde voor de waarheyd” of “voor de oprechte waarheyd” had verklaard.²⁵ Hierna volgden de verklaringen vaak beginnend met de eerste getuigen, de tweede enzovoort. Aan het einde van het document stonden de handtekeningen van de notaris, de requirant en de getuigen. Omdat attestaties altijd op aanvraag werden opgesteld is het belangrijk rekening te houden dat zaken die nadelig waren voor de requirant uit de akte achterwege gelaten werden.²⁶ Na het optekenen kon een attestatie ook beëdigd worden door een eed af te leggen bij de burgermeesters, dit droeg bij aan de betrouwbaarheid van het document.²⁷

Zoals een aantal keer eerder benoemd zijn de notariële archieven van Amsterdam de laatste jaren een stuk beter beschikbaar dan voorheen. In 2016 startte het project ‘Alle Amsterdamse Akten’ waarbij vrijwilligers meewerkten aan de indexering van de archieven. Dit maakte het makkelijker om in de akten te zoeken op datum, aktetype, persoon- en plaatsnamen.²⁸ Het werd hierdoor ook mogelijk om te zoeken op attestaties met zoektermen als ‘Jonkerstraat’ en ‘Ridderstraat’. Vanwege de kolossale omvang van het 3,5 kilometer aan planklengte lange archief startte ook het project ‘Crowd Leert Computer Lezen’. Hierbij werden met behulp van Transkribus transcripties gemaakt van scans uit het notarieel archief. Transkribus is een softwareprogramma dat automatisch tekst op scans kan herkennen met behulp van *Handwritten Text Recognition* (HTR). Dit zorgde ervoor dat het aantal zoektermen een stuk groter is geworden doordat op elk woord in een akte gezocht kan worden.²⁹ In dit onderzoek is gebruik gemaakt van beide projecten en gezocht op Ridder- en Jonkerstraat in zowel de index, als de HTR-zoekmachine.³⁰ Deze projecten zijn zeer recent opgezet en daardoor ook nog beperkt gebruikt in onderzoek.

²⁴ Pierik, *Urban life on the move*, 39-40.

²⁵ Onder andere, zie: NL-SAA, Archief van de Notarissen ter Standplaats Amsterdam (toegangsnr. 5075), inv.nr. 17978, nr. 65273, 08-02-1791.

²⁶ Van Meeteren, *Op hoop van akkoord*, 184-185.

²⁷ Voorbeeld hiervan, zie: NL-SAA, 5075, inv.nr. 17977, nr. 65348, 13-10-1790.

²⁸ Jirsi Reinders, ‘De ontsluiting van het Amsterdamse notariële archief’, *TSEG The Low Countries Journal of Social and Economic History* 20:3 (2023) 189-200, aldaar 192-193.

²⁹ Reinders, ‘De ontsluiting’, 194-195.

³⁰ Read&Search Gemeente Amsterdam Stadsarchief, <https://amsterdam-city-archives.transkribus.eu/> (geraadpleegd 10 juni 2024).

Voornamelijk het kunnen zoeken op elk woord in een notariële akte is buitengewoon nuttig, omdat hierdoor elke benoeming van de Jonker- of Ridderstraat getraceerd kan worden.

Met de index van het 'Alle Amsterdamse Akten' project is gezocht op het aktetype attestatie tussen 1750 en 1800 met de zoektermen 'Jonkerstraat' en 'Ridderstraat'. Voor de Jonkerstraat kwamen hier 21 attestaties uit en voor de Ridderstraat 16. In de HTR is op dezelfde zoektermen gezocht voor dezelfde periode. Hierbij kwamen met de zoekterm 'Jonkerstraat' 179 resultaten. Dit betekent dat 179 bladzijden uit de getranscribeerde akten het woord Jonkerstraat bevatten. Dit leverde 19 attestaties op over de Jonkerstraat. De zoekterm 'Ridderstraat' gaf 268 resultaten, dit leverde 21 attestaties over de Ridderstraat. De reden voor het hoge aantal zoekresultaten in de HTR is dat deze resultaten niet alleen bestonden uit attestaties. Uit de HTR kwamen ook testamenten, overlijdensakten en kwitanties naar voren die niet relevant waren voor dit onderzoek. Daarnaast bevatte het dubbele attestaties, omdat elke pagina een los resultaat leverde. Ook bevatte het attestaties waarbij bijvoorbeeld één getuige in de Jonker- of Ridderstraat woonde en de akte verder geen verband met de straten had.³¹ Dit alles gecombineerd resulteerde in een totaal aantal van 77 attestaties uit de Jonker- en Ridderstraat tussen 1750 en 1800. Deze resultaten zijn systematisch gesorteerd waarbij de datum, notaris, informatie over de requirant, getuigen, locatie en de verklaringen zijn genoteerd in een dataset.

³¹ HTR software transcribeert niet volledig foutloos, hierdoor bestaat de mogelijkheid dat enkele attestaties zijn gemist.

De Jonker- en Ridderstraat in achttiende-eeuws Amsterdam

Tegen het einde van de zestiende eeuw brak voor de stad Amsterdam een periode aan van snelle groei op verschillende gebieden. Economische voorspoed ging gepaard met enorme migratiestromen richting de stad. Voor de eerste uitleg in 1585 telde Amsterdam ongeveer 30.000 inwoners, dit aantal zou na een uitbreiding in de late jaren 1580 en de derde uitleg van 1613 groeien tot 120.000 inwoners in 1632. Afbeelding 1 toont Amsterdam vlak na deze derde uitleg. In 1663 kreeg Amsterdam met een vierde uitleg de vorm die wij nu als het centrum van de stad bestempelen, hiermee kon het groeien tot een inwoneraantal van 219.000 in 1680.³² In vroegmoderne steden gingen meer mensen dood dan er geboren werden, dit maakte immigratie de oorzaak voor deze enorme bevolkingsgroei. Migratie speelde een enorme rol in het succes en de uitbreiding van stad. In dit hoofdstuk zal een beeld geschept worden van de sociale indeling van Amsterdam. Dit om aan te tonen binnen welke samenleving de Jonker- en Ridderstraat bestonden. Vervolgens zal gekeken worden naar wie de bewoners van deze straten waren.

Zoals genoemd begonnen in 1585 de eerste uitbreidingen van het toen nog middeleeuwse stadscentrum van Amsterdam. Bij deze eerste uitleg lag de nadruk voornamelijk op het moderniseren van de stedelijke defensie, de stad moest voorzien worden van nieuwe wallen door de dreiging van de Tachtigjarige Oorlog.³³ Hierbij werd ook de Lastage, waaronder de Jonker- en Ridderstraat vielen, binnen de stadsmuren getrokken. Dit was onderdeel van de eerste uitbreidingen van de stad en dat maakte de straten in de achttiende eeuw een relatief oud gedeelte van Amsterdam. In afbeelding 1 en 2 is het gebied te zien waar de Jonker- en Ridderstraat zich bevonden. Het bebouwde grondgebied van de stad vervijfvoudigde tussen 1585 en 1663 en Amsterdam groeide van een middelgrote stad tot een economische wereldmacht en de derde stad van Europa.³⁴ Dit droeg bij aan grote verschillen die op economisch en demografisch gebied bestonden. De stad kende relatief duidelijke arme en rijke buurten waar verschillende soorten mensen leefden. Door vormen van segregatie kwamen arme en rijke mensen vrijwel nooit met elkaar in contact.³⁵

Clé Lesger beschreef Amsterdam als een loopstad, die in korte tijd van oost naar west en van noord naar zuid te doorkruisen was. Desondanks ontmoeten de rijke burgerij en arme bevolking elkaar vrijwel nooit.³⁶ Lesger wekte hiermee de indruk van Amsterdam als gesegregeerde samenleving. Specifieke wijken van Amsterdam waren bevolkt door rijke lieden en andere juist door armen. In zijn argumentatie hiervoor toonde Lesger enorme inkomensverschillen binnen de stad. Deze verschillen hingen volgens hem samen met verschillende wijken. De Jordaan en de Jodenbuurt herbergden de meest

³² Erika Kuijpers, *Migrantestad. Immigratie en sociale verhoudingen in 17de-eeuws Amsterdam* (Hilversum 2005) 9.

³³ Jaap Evert Abrahamse, *De grote uitleg van Amsterdam. Stadsontwikkeling in de zeventiende eeuw* (Bussum 2010) 12.

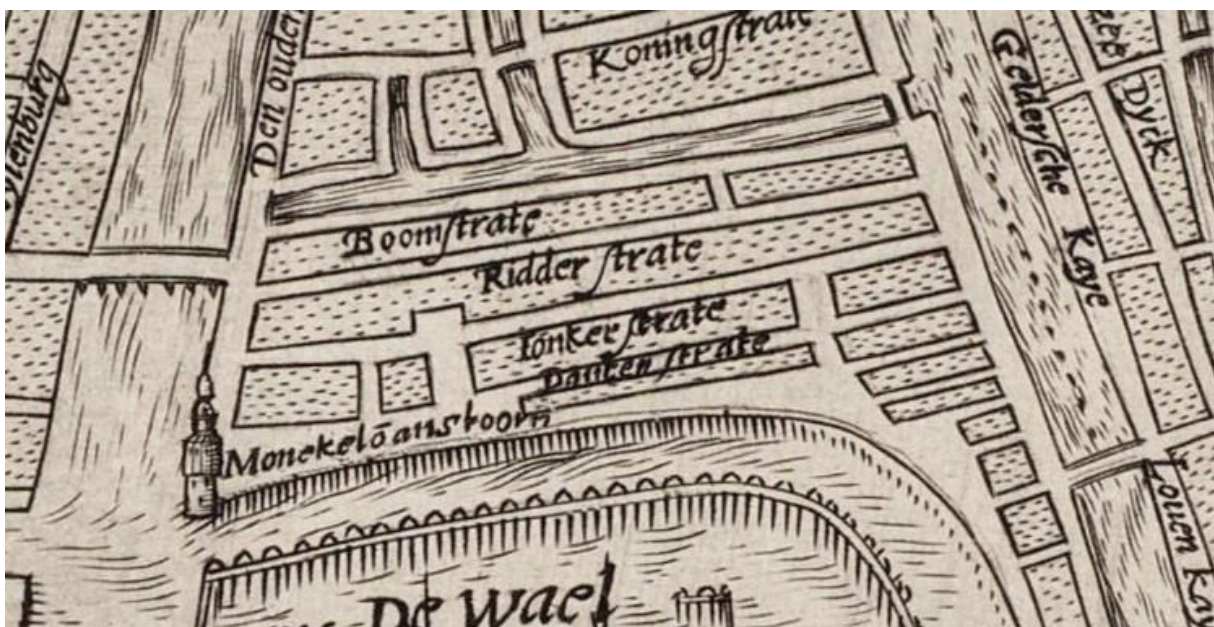
³⁴ Abrahamse, *De grote uitleg*, 12.

³⁵ Lesger, 'Migranten in Amsterdam', 43.

³⁶ *Ibidem*.

Afb. 1

Afb. 2

Afbeelding 1 en 2: Onbekende vervaardiger, *Puntlycke vertoninghe Ende Afbeeldinghe der wel geleghen Ende wyt vermaerde Coop stadt Amstelredam* (...), 1613. Afbeelding 1 met arcering gebied Jonker- en Ridderstraat. Afbeelding 2 vergroot op gebied Jonker- en Ridderstraat. Bron: Beeldbank Stadsarchief Amsterdam

arme mensen, terwijl aan de noordelijke en zuidwestelijke grachtengordel de rijkste mensen leefden. Doordat in zijn onderzoek uitsluitend oog was voor de verschillen die tussen de Amsterdamse wijken bestonden kunnen we hierbij alleen spreken van macro-segregatie. Sommige wijken bevatten relatief meer rijke mensen en andere relatief meer armen. Dit betekende niet dat in rijke buurten geen arme mensen woonden, of andersom.

In een later onderzoek dat Lesger samen met Marco van Leeuwen en Bart Vissers uitvoerde is wel aandacht voor segregatie binnen de wijken. Zij duiden dit als meso-segregatie, dit zou plaatsvinden op het niveau van gevels. Rijken Amsterdammers woonden gewoonlijk aan hoofdgrachten en hoofdstraten, middengroepen aan de mindere grachten en de zij- en achterstraten en de armste groepen op binnenterreinen die vaak slechts door een slop of gang bereikbaar waren.³⁷ Hoewel de Jonker- en Ridderstraat niet als een arme buurt werden beschouwd binnen de macro segregatie passen zij volledig binnen het plaatje van de meso-segregatie. De Lastage was namelijk een buurt waarbinnen het per locatie kon verschillen of hier arme of rijke mensen woonden. Lesger noemde dit in zijn eerdere onderzoek een 'gemengde buurt'.³⁸ Binnen deze buurt was duidelijk sprake van meso-segregatie. In afbeelding 2 is te zien hoe de Jonker- en Ridderstraat binnen dit beeld pasten. Het waren twee relatief lange parallel lopende straten tussen de Geldersekade en de Oude Schans. Hier golden zij als verbingsstraten waar de Amsterdamse bevolking niet langs zou lopen als ze daar niet hoefden te zijn. Dit zorgde voor een segregatie waarbij rijkere lieden nooit een stap (hoefden te) zetten in de Jonker- en Ridderstraat.

Amsterdam was in staat enorm snel te groeien in de zeventiende eeuw doordat migranten in grote getalen naar de stad verhuisden. Deze migranten vormden geen homogene groep en onderscheid kon op verschillende gebieden gemaakt worden. Erika Kuijpers zag bijvoorbeeld een verschil in de manier van integratie. De meerderheid van de Zuid-Nederlandse migranten rond het begin van de zeventiende eeuw en de Franse hugenoten rond 1685 konden volgens haar gekenmerkt worden als politieke en religieuze vluchtelingen. Zij waren over het algemeen ingesteld op permanente migratie, waardoor zij zich snel na aankomst richtten op inburgering en het opbouwen van een nieuw bestaan.³⁹ Dit was vaak niet het geval voor migranten uit de Republiek, Duitsland of Scandinavië. De meerderheid van deze migranten had namelijk slechts de bedoeling om voor een beperkte tijd in Amsterdam te komen werken.

Duitsers, Noren, Denen en Zweden vormden in Amsterdam in de zeventiende en achttiende eeuw veruit de grootste groep migranten die niet afkomstig waren uit de Republiek. Dit waren voor een groot deel jonge ongehuwde arbeidsmigranten. Zij hadden als doel om in een zo kort mogelijke tijd zo veel mogelijk geld bij elkaar te sparen.⁴⁰ In onderzoek van Sølvi Sogner schetste zij een beeld van jonge

³⁷ Clé Lesger, Marco van Leeuwen en Bart Vissers, 'Residentiële segregatie in vroegmoderne steden. Amsterdam in de eerste helft van de negentiende eeuw', *Tijdschrift voor de Sociale en Economische Geschiedenis* 10:2 (2013) 102-132, aldaar 104.

³⁸ Lesger, 'Migranten in Amsterdam', 50.

³⁹ Kuijpers, *Migrantenstad*, 329.

⁴⁰ *Ibidem*.

Noorse migranten die voor een aantal jaar naar Amsterdam kwamen voor spaargeld en werkervaring. Voor deze jonge matrozen en dienstmeiden kon de stad als tussenhaven gelden op weg naar een betere toekomst in hun eigen streek.⁴¹ Veruit de grootste werkgever van Amsterdam was de Verenigde Oostindische Compagnie (VOC). Zij boden de migranten, in tegenstelling tot veel andere werkgevers, goede kansen om aangenomen te worden. Scheepsreizen met de VOC waren erg gevaarlijk en kostte veel levens, waardoor gedurende bijna de gehele achttiende eeuw wel drie tot vijf keer per jaar nieuw personeel geworven werd. Vanaf 1750 was het grootste gedeelte van de bemanning afkomstig uit de gebieden buiten de grenzen van de Republiek.⁴²

Wanneer deze migranten niet op reis waren verbleven de zeelieden vaak in betrekkelijk slechte delen van Amsterdam. In een ander onderzoek van Sølvi Sogner in samenwerking met Hilde Sommerseth en Peter Ekamper naar huwelijkspatronen van Noorse vrouwen in Amsterdam werd aangetoond dat migranten met een zelfde afkomst vaak bij elkaar in de buurt leefden. Etnische minderheden prefereerden over het algemeen gemeenschappen van mensen met wie zij zich konden identificeren. Zij concluderen echter dat dit niet uitsluitend met etniciteit te maken had, maar dat de beroepen van migranten ook een rol speelden.⁴³ Veel van deze Noorse vrouwen trouwden namelijk met de eerdergenoemde zeelieden. Dit betekende dat veel van deze migranten bij elkaar woonden op plekken waar over het algemeen veel zeelieden woonden.

Jelle van Lottum en Lodewijk Petram hebben voor drie VOC reizen uit 1775 in kaart gebracht waar de bemanningsleden in de stad verbleven vlak voor hun vertrek. Hierbij werd onderscheid gemaakt tussen geboren Amsterdammers en migranten.⁴⁴ Bij de woonplaatsen van de migranten zijn duidelijke clusters te zien, onder andere in de Lastage bij de Jonker- en Ridderstraat. In deze straten was een groot aantal pensions en slaaphuizen waar mensen tegen betaling konden verblijven. Al vanaf het moment dat jonge migranten in Amsterdam aankwamen werden zij verwelkomt met aanbiedingen van verblijfplaatsen. Pensionhouders klommen zelfs aan boord van de schepen om in verschillende talen hun logement aan te prijzen.⁴⁵ Doordat deze migranten zoals eerder genoemd vaak van plan waren maar voor een beperkte periode in de stad te blijven verbleven zij vaak op dit soort plekken. Ook voor zeelieden was dit handig, omdat zij maar voor beperkte tijd in de stad hoefden te verblijven tussen hun reizen door. Een voorbeeld hiervan is Pieter Cornelisse, een matroos die tussen 1754 en 1760 in dienst van de VOC tweemaal naar Oost-Indië en een maal naar China afreisde. Volgens een attestatie uit 1762

⁴¹ Sølvi Sogner, 'Young in Europe around 1700. Norwegian sailors and servant girls seeking employment in Amsterdam' in: J. Bardet, F. Lebrun en R. le Mée eds., *Mensur et compredre. Mélanges en l'honneur de Jaques Dupaquier* (Parijs 1993) 515-532.

⁴² Jelle van Lottum en Lodewijk Petram, *In de schaduw van de stad* (Amsterdam 2023) 82-84.

⁴³ Hilde Sommerseth, Peter Ekamper en Sølvi Sogner, 'Marriage patterns and residential behaviour among Norwegian women in Amsterdam, 1621-1720', *Continuity and Change* 31:2 (2016) 175-209, aldaar 201-202.

⁴⁴ Maritime Careers, <https://www.maritimecareers.eu/2023/04/19/voc-sailors-last-days-in-europe/> (geraadpleegd 11 juni 2024).

⁴⁵ Van Lottum en Petram, *In de schaduw*, 79-81.

verbleef hij tussen zijn reizen door telkens twaalf tot veertien weken in het huis van Andries Hollebeek, maar had hij hem nog geen enkele keer betaald.⁴⁶

Het grote aantal slaapverblijven in de Jonker- en Ridderstraat geeft een beeld van hoe de straat er in de achttiende eeuw uit heeft gezien. Maarten Hell constateerde dat de namen van deze herbergen en logementen regelmatig verwezen naar hun doelgroep.⁴⁷ In de attestaties over de Jonker- en Ridderstraat waren naast een tal van naamloze logementen ook een aantal wel bij naam genoemd. In de Jonkerstraat bestonden bijvoorbeeld *De Kroonprins van Zweden*, *Het Convooy van Groningen* en *De Goede Welkomst*. Ook kende de straat in 1789 een slaapstede van Evert Borck waar de Amerikaanse en Ierse vlaggen uithingen. In de Ridderstraat bestonden de logementen *Stad Kronenburg*, *Admiraal Zoutman*, *De Koning van Napels* en twee huizen waarbij het ene huis de Engelse vlag en bij het andere huis de Amerikaanse vlag uithing.⁴⁸ Deze namen, maar ook de vlaggen geven een beeld van het beoogde publiek van de logementen. Hier lag een nadruk op migranten uit verschillende regio's, maar ook op zeelieden door bijvoorbeeld het logement te vernoemen naar een admiraal. Het kwam voor dat de zogenoemde 'slaapbazen', oftewel de logementhouders, zelf ook een migratieachtergrond hadden en daardoor ook de taal van hun gasten spraken.⁴⁹

De Jonker- en Ridderstraat waren enorm dichtbevolkt. Huizen telden vaak verschillende families en ook de logementen droegen bij aan de enorme aantallen personen die in elk huis verbleven.⁵⁰ Om inzicht te krijgen in wie in deze huizen, maar ook in de logementen woonden zal gebruik worden gemaakt van data uit het wetenschappelijk vrijwilligers project 'Ja, ik wil!'.⁵¹ In dit project zijn door meer dan vijfhonderd deelnemers Amsterdamse ondertrouw registers in kaart zijn gebracht. Onder aansturing van René van Weeren en Tine de Moor zijn hierin meer dan 94.000 koppels verwerkt uit elk vijfde jaar tussen 1580 en 1810.⁵² In hun data noteerden zij onder andere de woonplaatsen van de bruid en bruidegom op het moment van ondertrouw. Hierdoor kan voor elk vijfde jaar tussen 1750 en 1800 in kaart worden gebracht welke bewoners van Jonker- en Ridderstraat in ondertrouw gingen. Dit geeft een beeld van wie de bewoners van deze straten waren.

In tabel 1.1 zijn het aantal bruidegoms en bruiden woonachtig in de Jonker- en Ridderstraat uit de dataset van Van Weeren en De Moor genoteerd. Voor elk vijfde jaar tussen 1750 en 1800 komt dit uit

⁴⁶ NL-SAA, 5075, inv.nr. 14260, nr. 118, 09-09-1762.

⁴⁷ Maarten Hell, *De Amsterdamse herberg 1450-1800. Geschiedenis van het openbare leven* (Nijmegen 2017) 169.

⁴⁸ NL-SAA, 5075, inv.nr. 10195, nr. 329170, 12-10-1777; inv.nr. 17148, nr. 648372, 10-06-1788; inv.nr. 14274, nr. 16, 14-04-1786; inv.nr. 17149, nr. 686772, 14-03-1789; inv.nr. 14075, nr. 288092, 16-03-1762; inv.nr. 16148, nr. 241589, 18-06-1782; inv.nr. 16991, nr. 689156, 30-07-1785; inv.nr. 15600, nr. 589464, 04-04-1777; inv.nr. 14276, nr. 86, 22-08-1787.

⁴⁹ Hell, *De Amsterdamse herberg*, 173.

⁵⁰ Pierik, *Urban life on the move*, 96.

⁵¹ René van Weeren en Tine de Moor, 'Ja, ik wil! - Amsterdam marriage banns registers 1580-1810', Erasmus Universiteit Rotterdam, https://datarepository.eur.nl/articles/dataset/Dataset_Ja_ik_wil_-_Amsterdam_marriage_banns_registers_1580-1810/14049842 (geraadpleegd 12 juni 2024).

⁵² René van Weeren en Tine de Moor, 'Counting couples. The marriage banns registers of the city of Amsterdam, 1580-1810', *Research data Journal for the Humanities and Social Sciences* (2021) 1-45, aldaar 1-2.

Tabel 1.1 Aantallen bruidegoms en bruiden woonachtig in Jonker- en Ridderstraat

	<i>Alleen de bruidegom</i>	<i>Alleen de bruid</i>	<i>Huwelijkspaar</i>	<i>Totaal</i>
<i>Woonachtig in de Jonkerstraat</i>	54	18	2	74
<i>Woonachtig in de Ridderstraat</i>	62	27	0	89
<i>Totaal</i>	116	45	2	163

Tabel 1.2 Afkomst bruidegoms en bruiden Jonkerstraat

	<i>Afkomst binnen Amsterdam</i>	<i>Afkomst buiten Amsterdam</i>
<i>Bruidegom</i>	20	36
<i>Bruid</i>	10	10

Tabel 1.3 Afkomst bruidegoms en bruiden Ridderstraat

	<i>Afkomst binnen Amsterdam</i>	<i>Afkomst buiten Amsterdam</i>
<i>Bruidegom</i>	16	46
<i>Bruid</i>	18	9

Bron: Dataset ‘Ja ik wil!’.

op elf jaar aan trouwregisters. In deze elf jaar trouwden 74 koppels waarvan tenminste een persoon in de Jonkerstraat woonde, voor de Ridderstraat waren dit 89 koppels. Het kwam ook voor dat de ene helft van het koppel in de Ridderstraat woonde en de andere helft in de Jonkerstraat. Zo stapten bijvoorbeeld Casper Judik uit de Ridderstraat en Johanna Vlaming uit de Jonkerstraat op 9 augustus 1765 in ondertrouw.⁵³ Voor de gehele periode geeft het een gemiddelde van 15 koppels die per jaar in ondertrouw traden en woonachtig waren in de Jonker- of Ridderstraat. Afwijkend van dit gemiddelde was 1750, in dat jaar traden namelijk 27 koppels in ondertrouw.⁵⁴ Opvallend is dat voornamelijk bruidegoms in de Jonker- of Ridderstraat woonden, dit duidt op een groter aandeel mannen dat hier woonde ten opzichte van vrouwen.

In de dataset ‘Ja, ik wil!’ is naast de woonplaats ook de afkomst van de bruid en de bruidegom opgeslagen. Hiermee kan het aantal migranten wonende in de Jonker- en Ridderstraat tussen 1750 en

⁵³ NL-SAA, Archief van de Burgerlijke Stand: doop-, trouw- en begraafboeken van Amsterdam (toegangsnummer 5001), inv.nr. 741, 09-08-1765, p. 308.

⁵⁴ Van Weeren en de Moor, ‘Ja ik wil!’.

1800 geduid worden. In de tabellen 1.2 en 1.3 is de afkomst van de bruidegoms en bruiden genoteerd. In zowel de Jonker- als de Ridderstraat was het overgrote deel van de bruidegoms niet afkomstig uit Amsterdam. In de Ridderstraat was zelfs ongeveer $\frac{3}{4}$ van de bruidegoms migrant. Voor de bruiden gold dit niet, $\frac{2}{3}$ van de vrouwen uit de Ridderstraat was namelijk wel afkomstig uit Amsterdam. Bij de bruiden uit de Jonkerstraat was precies de helft een migrant. In de vorige alinea werd al geconstateerd dat in de straten veel mannen woonden. Het verschil in afkomst tussen bruidegoms en bruiden toont aan dat deze mannen ook vaak migranten waren. Dit grote aandeel aan mannelijke migranten bevestigt het beeld van de Jonker- en Ridderstraat als een plek waar veel zeelieden verbleven. Ondanks dat minder bruiden uit deze straten kwamen en zij vaker geen migranten waren, was ook ongeveer 40% niet afkomstig uit Amsterdam.

Het relatief oude deel van Amsterdam waarin de Jonker- en Ridderstraat zich bevonden was een wijk waar zowel rijke als arme mensen woonden. Op het niveau van meso-segregatie waren echter duidelijke verschillen zichtbaar. De Jonker- en Ridderstraat waren plekken waar voornamelijk arme mensen woonden, waaronder veel migranten. Deze migranten waren vaak niet zo zeer gericht op snelle integratie, maar kwamen naar de stad om snel geld te verdienen. Met de VOC als grootste werkgever in Amsterdam betekende dit dat een groot deel van de bewoners van de Ridder- en Jonkerstraat zeelieden waren. Zij verbleven tijdelijk in een van de vele logementen die de straten te bieden hadden. Dit maritieme karakter van de Jonker- en Ridderstraat zorgde ervoor dat vooral slaapbazen en mannelijke migranten een duidelijke overhand hadden in dit betrekkelijk arme gedeelte van Amsterdam. In het volgende hoofdstuk zal blijken dat dit niet altijd zonder slag of stoot ging en dat het regelmatig zou leiden tot vormen van conflict.

Attestaties in de Jonker- en Ridderstraat

In *Fable of the Bees* uit 1714 schreef Bernard Mandeville over plekken in Amsterdam waar hoer- en speelhuizen bestonden. Hij schreef: “The houses I speak of are allowed only in the most slovenly and unpolished part of the town, where seamen and strangers of no repute chiefly lodge and resort. The street where most of them stand is regarded as scandalous, and its infamy is extended to all the neighbourhood around it.”⁵⁵ Mandeville was een Engels-Nederlandse schrijver en onderdeel van de elite, hij schreef over een buurt vergelijkbaar met de Jonker- en Ridderstraat. In zijn tekst kwamen duidelijke kenmerken van deze straten naar voren die in het vorige hoofdstuk zijn beschreven. Hij benoemde expliciet vreemdelingen en zeelieden die in logementen woonden. Daarnaast noemde hij de wisselwerking tussen de bewoners van deze straten en de hoerhuizen. Vreemdelingen en zeelieden hadden geen reputatie en waren dus oneerlijk, hoerhuizen konden alleen bestaan op eerloze plekken, dus deze twee bevonden zich in dezelfde straten. In alle waarschijnlijkheid waren de Jonker- en Ridderstraat een van deze plekken waar Mandeville op doelde.⁵⁶

Mandeville beschreef de straten als het afvoerputje van de Amsterdamse samenleving, toch hadden de bewoners mogelijkheden en kansen om hun levens te verbeteren. In discussies over individuele verbetering is het concept ‘agency’ vrijwel onvermijdelijk. Antony Giddens definieerde dit concept als de mogelijkheid tot actie die mensen hadden, bijna als een vorm van macht.⁵⁷ In verband met de bevolkingsgroep die in dit onderzoek wordt bekeken is door Tim Hitchcock en Robert Schoemaker de variatie ‘pauper agency’ geopperd. Zij vonden deze specifieke term noodzakelijk omdat zij een beperkte agency bevonden bij deze onderste laag van de samenleving. De doelen van deze groepen konden volgens hen alleen door noodzaak en een beperkte onderhandeling met de macht bereikt worden. Daarom stelden Hitchcock en Schoemaker dat de agency die deze groep had de vorm aan nam van een vetorecht op innovatie.⁵⁸ Dit zou betekenen dat de zogenoemde ‘paupers’ geen mogelijkheid tot eigen inbreng of initiatief zouden hebben. Deze pauper agency problematiseert echter de definitie van *the uses of justice* die gehanteerd wordt in dit onderzoek. Juist door de toegang tot de notaris en het laten opstellen van attestaties hadden de bewoners van de Jonker- en Ridderstraat een vorm van agency met eigen initiatief. Dit was agency die meer in de buurt kwam bij de definitie gegeven door Giddens.

Wanneer bewoners van de Jonker- of Ridderstraat een attestatie wilden opstellen betekende dit dat zij initiatief moesten tonen. Ten eerste moesten zij contacten of mogelijkheden hebben om in contact te komen met een notaris. Vervolgens moest de requirant in staat zijn om een netwerk in te zetten door

⁵⁵ Bernard Mandeville, *The Fable of the Bees or private vices, public benefits* (1714), Frederick Benjamin Kaye (red.) (Indianapolis 1988) 103.

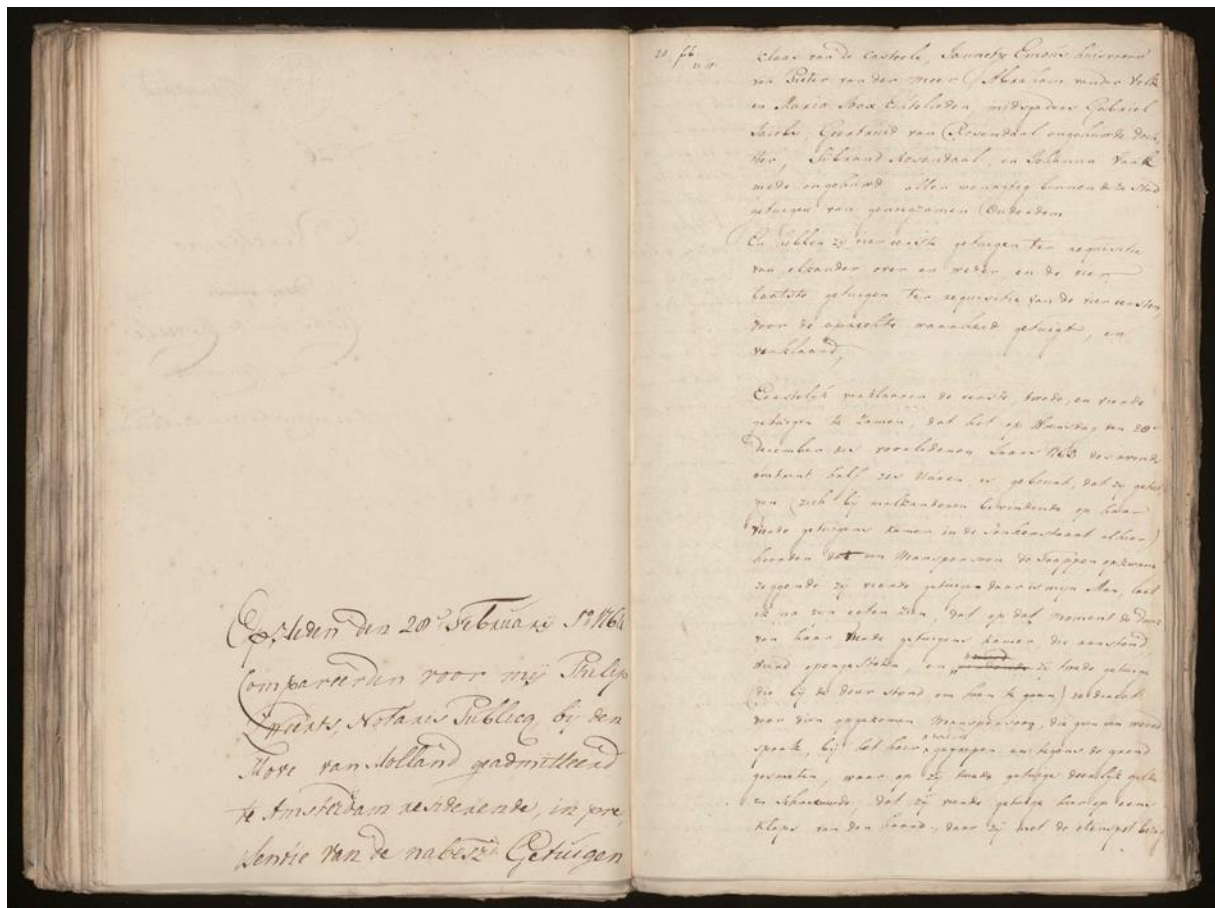
⁵⁶ Lotte van de Pol, ‘Prostitutie en de Amsterdamse burgerij. Eerbegrippen in een vroegmoderne stedelijke samenleving’, in: Peter te Broekhorst, P. Burke en W. Frijhoff eds., *Cultuur en maatschappij in Nederland 1500-1850. Een historisch-antropologisch perspectief* (Amsterdam 1992) 179-218, aldaar 215.

⁵⁷ Antony Giddens, *The constitution of society. Outline of the theory and structuration* (Berkeley 1984) 9.

⁵⁸ Tim Hitchcock en Robert Schoemaker, *London lives. Poverty, crime and the making of a modern city, 1690-1800* (Cambridge 2015) 17.

een groep mensen op te trommelen die als getuigen wilden spreken. Dit koste tijd en moeite, iets dat mensen die elke dag hard moesten werken om in leven te blijven niet hadden. Daarnaast was het laten opstellen van een akte niet goedkoop. Het absolute bestaansminimum lag in deze tijd rond de 200 gulden per jaar, dit komt uit op ongeveer 11 stuivers per dag.⁵⁹ Het opstellen van de attestatie op afbeelding 3 koste 12 stuivers, dit staat op de rechter bladzijde links bovenaan. Het was dus duurder dan wat de meeste bewoners van de Jonker- en Ridderstraat per dag te besteden hadden. Tot slot was het ook van belang dat dit proces zo snel mogelijk na een incident in werking werd gezet, omdat de impact van een attestatie dan maximaal zou zijn.⁶⁰ In afbeelding 3 zijn op de rechterbladzijde bovenin eerst de requiranten en daar onder de getuigen genoemd. In dit geval legden vier getuigen hun verklaring af, maar sommige attestaties telden wel tien getuigen.

In haar onderzoek naar familie, politiek en geschillen in vroegmodern Frankrijk gaf Julie Hartwick een uitgebreide beschrijving van de rol die getuigen vervulden. Hartwick betoogde dat deze mensen enorm belangrijk waren, niet alleen omdat zij inzicht konden bieden in de gepasseerde

Afb. 3

Afbeelding 3: Scan attestatie. NL-SAA, inv.nr. 14896, nr. 473596, 14-6-1764.

⁵⁹ Lesger, 'Migranten in Amsterdam', 45.

⁶⁰ Van Meeteren, *Op hoop van akkoord*, 183.

gebeurtenissen, maar ook omdat zij het perspectief van hun gemeenschap naar de tafel brachten.⁶¹ Ook Van Meeteren constateerde dat getuigen vrijwel altijd buurtbewoners waren, omdat het leven zich nou eenmaal voor de deur afspeelde.⁶² Het konden echter ook werknemers, kennissen en familieleden zijn. Requiranten moesten een netwerk van dit soort mensen hebben die deze tijdsinvestering voor hun wilden maken. Dit was een noodzakelijke vorm van agency binnen dit proces van toegang tot de notaris. Volgens Hartwick kon onder het Franse rechtssysteem vrijwel iedereen als getuige dienen, alleen 'kinderen en gekken' waren hiervan uitgesloten.⁶³ Dit beeld komt vrij goed overeen met de Amsterdamse attestaties, ook hier mocht over het algemeen vrijwel elke volwassene dienen als getuige. Leeftijd speelde wel ook een rol, in de meeste attestaties en net als in afbeelding 3 werd "van genoegzame ouderdom" genoteerd na het noemen van de getuigen.

In dit onderzoek zijn, zoals eerder genoemd, in totaal 77 attestaties bekeken. In deze akten hebben een totaal van 287 getuigen hun verklaring gegeven. Dit komt uit op een gemiddelde van ongeveer 3,7 getuigen per attestatie. In figuur 2.1 is de verhouding tussen mannen en vrouwen bij deze getuigen weergegeven, dit lag vrijwel gelijk met iets meer dan de helft (55%) mannen. In figuur 2.2 is de relatie tussen de requirant en deze getuigen weergegeven. Hier valt op dat het onbekende vlak erg groot is, dit komt doordat de aard van de relaties niet altijd genoemd werden of bleken uit de attestaties. Veel van deze mensen zouden burens geweest kunnen zijn, wat het beperkte aandeel hiervan zou verklaren. Daarnaast bestond dit onbekende aandeel voor een groot deel uit getuigen van de hoofdofficier, die geen oorspronkelijke of relevante relatie hadden. Uit de rest van de figuur blijkt dat familieleden en werknemers het meest getuigden. Dit is opvallend omdat Hartwick constateerde dat juist aan de getuigenis van deze groepen minder waarde werd gehecht, omdat zij vrijwel altijd in het voordeel van de requirant zouden spreken.⁶⁴ Ook noemenswaardig was het aandeel inwonenden, dit waren vaak mensen die voor hun logementhouder getuigden. Het aandeel migranten was binnen deze groep heel erg hoog, wat opvallend is omdat dit aandeel bij de andere categorieën vrij klein was. Figuur 2.1 en 2.2 geven hiermee een beeld van de mensen die een tijdsinvestering wilden leveren voor de requirant, vaak familieleden of werknemers, maar ook burens en zelfs werkgevers.

Eer speelde een enorm grote rol in de schaamtecultuur van vroegmodern Amsterdam. Dit hield in dat de goede naam in de ogen van de buitenwereld de waarde van een persoon bepaalde. Het was een integraal onderdeel van de cultuur en kon naast een sociale betekenis ook praktische en juridische consequenties hebben.⁶⁵ In haar boek *Het Amsterdams hoerdom* suggereerde Lotte van de Pol dat juist in deze arme gedeeltes van de stad de grens tussen eer en oneer streng beveiligd werd.⁶⁶ Zoals genoemd

⁶¹ Julie Hartwick, 'Between state and street. Witnesses and the family politics of early modern France', in: Suzanne Desan en Jeffrey Merrick eds., *Family, gender, and law in early modern France* (Pennsylvania 2009) 101-136, aldaar 105-106.

⁶² Van Meeteren, *Op hoop van akkoord*, 183.

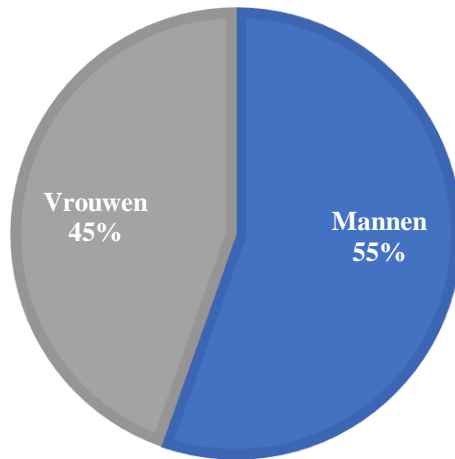
⁶³ Hartwick 'Between state and street', 106.

⁶⁴ Ibidem.

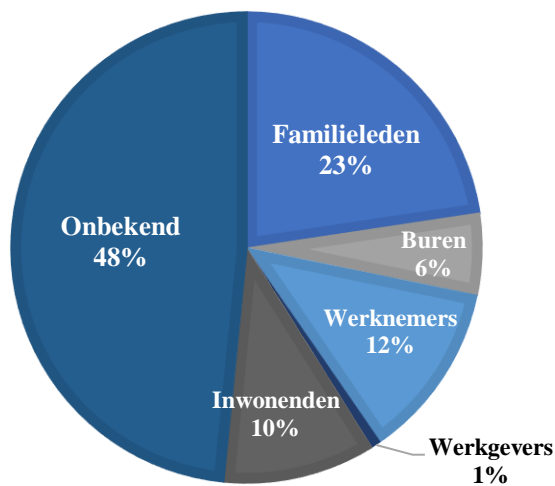
⁶⁵ Van de Pol, 'Prostitutie en de Amsterdamse burgerij', 179-180.

⁶⁶ Van de Pol, *Het Amsterdams hoerdom*, 98.

FIGUUR 2.1 GENDER GETUIGEN

FIGUUR 2.2 RELATIE REQUIRANT TOT GETUIGEN

Bron: Dataset attestaties Jonker- en Ridderstraat

waren de Jonker- en Ridderstraat waren bekende centra van vermaak met verschillende hoer- en speelhuizen.⁶⁷ Met afbeelding 4, een prent van Christaan Andriessen uit 1805, werd dit stigma bevestigd. Hier zijn drie sujetten (prostituees) getekend waarbij specifiek vermeld werd dat zij afkomstig waren uit de Ridderstraat. Dit in combinatie met de grote migrantenbevolking zorgde ervoor dat de straten een van de minst eervolle plekken in Amsterdam waren. Juist omdat hier zo veel oneerlijke mensen woonden, was het voor mensen die zichzelf als eerlijk beschouwden uitermate belangrijk om hun reputatie te beschermen.

⁶⁷ Van de Pol, *Het Amsterdams hoerdom*, 279.

Afb. 4

Abbeelding 4: Christiaan Andriessen, 14 april. Deze alle zijn in haar Paaschpak (1805). Bron: Beeldbank Stadsarchief Amsterdam.

Een manier waarop de bewoners van de Jonker- Ridderstraat hun reputatie konden verdedigen was het laten opstellen van een attestatie. Herman Roodenburg liet al zien dat attestaties gebruikt werden als middel in de erehandel die in de vroegmoderne tijd bestond.⁶⁸ Deze akten dienden niet alleen in de context van een rechtbank, maar ook als een teken naar de rest van de gemeenschap. Een voorbeeld hiervan is een attestatie op aanvraag van Maria Rosendaal uit de Jonkerstraat van 7 september 1795. Bij notaris Cornelis Wagee Schuman getuigden meerdere familieleden over haar achttien jaar oude dochter Margaretha de Ridder. Zij deed dit omdat haar dochter in een kelder in de Ridderstraat “haar goederen van haar lichaam” verkocht en “zig aan hoererij heeft overgegeven”.⁶⁹ Verder werd beschreven dat dit was gebeurd ondanks dat haar moeder en familie haar hier met al hun macht van hadden proberen te weerhouden. Dit laatste toont aan dat de attestatie was opgesteld ter verdediging van de familie. Zij hadden met deze akte als doel hun reputatie en eer te beschermen omdat hun dochter in de prostitutie was beland. De toegang tot de notaris werd hiermee ingezet ter verdediging van de eerlijkheid van de requirant en haar getuigen.

⁶⁸ Roodenburg, ‘De notaris’, 382-383.

⁶⁹ NL-SAA, 5075, inv.nr. 18423, nr. 259213, 07-09-1795.

Eer was niet de enige reden om een attestatie op te laten stellen, een requirant kon verschillende motieven hebben. Hierbij was de achterliggende motivatie niet altijd direct duidelijk. Een voorbeeld hiervan was een attestatie opgesteld op 14 juni 1764 door de notaris Jan Mijnsen Junior. Op aanvraag van Johanna van Hellingdoorn, winkelier in een pottenwinkel in de Jonkerstraat, kwamen Cornelia van den Berg en Eva de Graaf, beide schoonmaaksters uit de Jonkerstraat getuigen over een vrouw genaamd Anna. De getuigen verklaarden dat: “Het zelve vrouwspersoon al die tijd met krankzinnigheid is gekweld geweest en genoegzaam altoos zich onder den blote hemel heeft op gehouden”.⁷⁰ Later verklaarden de getuigen dat zij deze waarschijnlijk dakloze en mentaal zieke vrouw altijd goed behandeld hadden door haar eten te geven en soms in huis te laten. De attestatie eindigt met een vermelding dat zij de laatste tijd meer agressie vertoonde en onrust veroorzaakte. Dit doet vermoeden dat de requirant en de getuigen haar opgepakt wilden zien worden. Echter waren dit soort aktes vaak noodzakelijk om mensen als Anne opgenomen te laten worden in het gasthuis. Het bleek dus dat deze Johanna uit de Jonkerstraat precies wist wat zij moest doen om haar doel te bereiken. Hierbij speelde haar toegang tot de notaris een zeer belangrijke rol.

Bij sommige attestaties was het doel een stuk opzichtiger. Zo ook een attestatie van requirant Andries Holbeek opgesteld op 16 maart 1762 door notaris Jelmer de Bruijn. Holbeek was de eigenaar van het logement *Stad Kronenburg* in de Ridderstraat. In de attestatie liet hij een schuitenvaarder en een scheepstimmerman die bij hem woonden en een mede logementhouder en buurman getuigen over zijn vrouw. Volgens de akte zou zij zich namelijk elke dag bezatten en vervolgens brutaal en agressief gedrag vertonen tegenover haar man, hun kinderen en de gasten in het logement. Verder zou zij ook een keer voorbijgangers op straat hebben mishandeld. De attestatie eindigt met de vermelding dat Holbeek zich altijd voorbeeldig gedragen zou hebben en de constatering dat als zijn vrouw bij hun zou blijven wonen zij “in armoede zouden vervallen”.⁷¹ In dit geval werd het doel van de requirant dus vrij letterlijk vermeld. Hieruit blijkt dat Holbeek een vorm van separatie van zijn vrouw voor ogen had, wat hij dacht te kunnen bereiken met het laten opstellen van een attestatie tegen haar.

Tot slot werden attestaties ook opgesteld om anderen, of instituties op de hoogte te brengen van de problematiek van de requirant. Dit kon verschillende doelen hebben, maar de akte werd meestal opgesteld omdat de bewoners van de Jonker- en Ridderstraat het zelf niet op konden lossen. Een voorbeeld hiervan was Barend Wouters uit de Jonkerstraat die op 9 februari 1757 een akte liet opstellen bij de notaris Frederik Klinkhamer. Hierin getuigden schoenmaker Hermanus ten Gorsvelt en metselaar Hendrik Mulder, beide uit de Jonkerstraat, over ene mevrouw Lijs en haar hoerhuizen. Zij had als bijnaam “De Goude Waardin” en was in bezit van twee bordelen in de Jonkerstraat waar erg brutale prostituees buiten stonden. Zij zouden zelfs hoeden van mannen op straat afpakken, naar binnen gooien en de deur dicht doen. Hierbinnen zouden mensen mishandeld worden en zou het uiterst gevaarlijk zijn.

⁷⁰ NL-SAA, 5075, inv.nr. 14897, nr. 473596, 14-06-1769.

⁷¹ NL-SAA, 5075, inv.nr. 14075, nr. 288092, 16-03-1762.

Tot slot vermeldden de getuigen dat zij verwachtten dat er ongelukken zouden gebeuren als het zo bleef. De attestatie was opgesteld “ter behoeve van wie het moge aangaan”.⁷² Hieruit blijkt dat de requirant zijn toegang tot de notaris inzette om zijn doel te bereiken. Hij wist dat hij hulp kon krijgen bij zijn probleem door een attestatie op te stellen.

Bewoners van de Jonker- en Ridderstraat hadden de mogelijkheid om zichzelf en hun eigen reputatie te verdedigen doormiddel van attestaties. Hun toegang tot de notaris speelde hierin een grote rol. Zij moesten naast een investering van eigen tijd en geld een groep getuigen weten te vinden die mee wilden naar de notaris. Dit was een behoorlijke tijdsinvestering voor mensen uit deze straten omdat zij vaak rond de armoedegrens leefden en met die tijd dus ook geld konden verdienen. Eer speelde een belangrijke rol bij het opstellen van attestaties, juist voor bewoners van de Jonker- en Ridderstraat was het bewaken van de reputatie een belangrijke taak. Zij moesten aan de buitenwereld laten zien dat zij eerlijke mensen waren ondanks dat zij in een oneerlijke buurt woonden. Redenen voor het opstellen van attestaties liepen enorm uiteen, het ging hierbij bovenal om problemen die niet individueel opgelost konden worden. Bewoners van de Jonker- en Ridderstraat maakten op deze manier gebruik maken van het systeem, met de notaris als *the use of justice*.

⁷² NL-SAA, 5075, inv.nr. 11729, nr. 484507, 09-02-1757.

Casus Jannetje Emous en Pieter van der Meer

De Jonker- en Ridderstraat waren een relatief klein deel van het achttiende-eeuwse Amsterdam. Toch was het een plek waar veel mensen leefden met eigen meningen, belangen en mogelijkheden. In de vorige hoofdstukken is getracht een beeld te scheppen van de mensen in deze straten door te kijken naar de verschillende bewoners van de Jonker- en Ridderstraat als een samenhangend geheel. Hiermee was het mogelijk om uitspraken te doen over in ieder geval een deel van de straatbewoners. In dit hoofdstuk zal verder ingezoomd worden op een specifieke casus waarin de notaris werd ingezet voor eigenbelang van de requirant. Door dieper in te gaan op een van deze akten is ook meer aandacht voor de context waarbinnen deze attestaties werden opgesteld. Dit geeft inzicht in de situatie waarin een notaris ingezet kon worden en wie dit deed met welke motieven. Op deze manier zal geprobeerd worden een beeld te vormen van hoe mensen in de straten leefden en omgingen met hun toegang tot de notaris.

Op zichzelf is het uitsluitend kijken naar twee Amsterdamse straten al een vorm van microgeschiedenis, maar wanneer ingezoomd wordt op een casus binnen deze straten kan het nog meer inzicht bieden in hoe bewoners van deze straten in de praktijk omgingen met hun toegang tot de notaris. In dit hoofdstuk zal daarom de door de cultureel antropoloog Clifford Geertz gepopulariseerde methode *thick description* toegepast worden. In 1973 constateerde hij dat met een zeer doorgronde en uitgebreide kijk op een relatief kleine gebeurtenis grote conclusies getrokken kunnen worden over cultuur in de constructie van het collectieve leven. Juist door te kijken naar ongewone gebeurtenissen worden de achterliggende situaties en intenties zichtbaar. Hiermee kan het ongewone inzicht bieden in de cultuur, ofwel het gewone.⁷³ Dit betekent dat juist door dieper in te gaan op deze specifieke casus een toevoeging geleverd kan worden aan het beeld van de cultuur en *the uses of justice* van de bewoners van de Jonker- en Ridderstraat.

De casus begon op 5 december 1755 wanneer de drieëntwintigjarige Pieter van der Meer Junior in ondertrouw trad met de tweeëntwintigjarige Jannetje Emous, beide geboren in Amsterdam. Als getuigen fungeerden hun vaders Pieter van der Meer Senior en Jacobus Emous.⁷⁴ In de periode volgend op dit huwelijk woonden zij samen in een huis in de Ridderstraat.⁷⁵ Zij behoorden hiermee tot een groep mensen die geen migrant was maar wel in de Jonker- en Ridderbuurt woonde. Dit betekende dat zij zeer arm waren. De kans bestaat dat het huwelijk tussen Pieter en Jannetje voor een deel uit noodzaak ontstond. Hun eerste en enige kind Pieter werd namelijk slechts minder dan zeven maanden na hun ondertrouw gedoopt op 29 juni 1756.⁷⁶ Dit is een eerste teken dat hun huwelijk niet volledig gebaseerd was op liefde, maar geeft nog geen uitleg voor de escalatie die in de komende jaren zou volgen. Iets wat hier mogelijk aan bijgedragen heeft was het feit dat hun kindje Pieter hoogstwaarschijnlijk op jonge

⁷³ Clifford Geertz, *The interpretation of cultures* (New York 1973) 28.

⁷⁴ NL-SAA, 5001, inv.nr. 599, 05-12-1755, p. 208.

⁷⁵ NL-SAA, 5075, inv.nr. 10062, nr. 66749, 21-02-1764.

⁷⁶ NL-SAA, 5001, inv.nr. 55, 29-06-1756, p. 24.

leeftijd is komen te overlijden. Dit blijkt uit een latere akte waarin werd vermeld dat Pieter en Jannetje samen geen kinderen hadden.⁷⁷ In de jaren volgend op de geboorte en het waarschijnlijke overlijden van hun kind moet de relatie zware klappen hebben gehad, want vanaf december 1763 werden meerdere attestaties opgesteld waarin zowel Pieter als Jannetje elkaar beschuldigden van verschillende zaken.

Het begon met een attestatie op aanvraag van Jannetje Emous uit 7 december 1763, opgesteld door notaris Philip Zweerts. Marritje Vlucht, Elisabeth van de Wal en Elisabeth van Engelen, allen weduwe of ongehuwd en woonachtig binnen de Jonkerstraat, dienden als de getuigen in deze akte. Het was Jannetje dus gelukt om deze drie vrouwen, zij waren burens en mogelijke vriendinnen, mee te krijgen naar de notaris. Deze getuigen bevestigden aan het begin van de akte dat zij zowel Jannetje als Pieter erg goed kenden. Verder stelden zij dat Pieter samen met ene Anna Kopper, huisvrouw van Jan de Rus, vreemd ging en “leefde als off het zijn wettelijke vrouw was”. Dit zou al voor een lange tijd gaande zijn en de getuigen waren zelfs meerdere malen in het huis van Pieter en Anna in de Ridderstraat geweest. Hier behandelde hij haar als zijn vrouw en sliepen zij samen. Tot slot verklaarden de getuigen dat Jannetje al meer dan een jaar niet meer samen zou wonen met haar man Pieter.⁷⁸

Uit de attestatie blijkt dat het huwelijk van Jannetje en Pieter na ongeveer zes jaar in de praktijk volledig is gestopt. In december 1763 woonden zij namelijk al meer dan een jaar niet meer samen en Pieter had zelfs een de facto nieuwe vrouw. Dit maakt het aannemelijk dat de attestatie was opgesteld met als doel een vorm van officiële separatie van het koppel teweeg te brengen. Door met een attestatie aan te tonen dat haar man al lang niet meer bij haar woonde en zelfs een andere vrouw had dacht Jannetje dit met behulp van de notaris te kunnen regelen. Interessant hierbij is dat over de woon- en leefsituatie van Jannetje zelf verder niks werd genoemd. Alleen dat zij al meer dan een jaar zonder haar man zou wonen. Uit een serie verschillende attestaties die zijn opgesteld over een conflict dat op 20 december 1763 in de Jonkerstraat had plaatsgevonden bleek echter dat Jannetje zelf ook al langere tijd met een andere man woonde.

De eerste attestatie over dit conflict werd opgesteld op 5 januari 1764 door notaris Hendrik Daniel van Hoorn op aanvraag van Izaak Sweers, hoofdofficier van Amsterdam. De eerste en belangrijkste getuige in deze akte was Pieter van der Meer. Daarnaast getuigden Grietje Bakker en Harmanus Rabels, beide op dat moment woonachtig in de Jonkerstraat. De getuigenis begon met een verklaring van Pieter dat zijn vrouw Jannetje Emous ongeveer twee jaar geleden bij hem was weggelopen en dat zij vanaf die periode samen met een andere man genaamd Claas van de Castele samen was geweest. Zij zouden op verschillende plekken hebben gewoond, maar woonden nu in een kamer in de Jonkerstraat bij ene Abraham en zijn vrouw Maria. Pieter zou een eerder verbaal conflict hebben gehad met deze Abraham en ging daarom op 20 december 1763 tegen de avond langs bij hun huis. Hij trof Abraham echter niet, wel waren Jannetje, Claas en Maria aanwezig. Toen Pieter

⁷⁷ NL-SAA, 5001, inv.nr. 599, 05-12-1755, p. 208.

⁷⁸ NL-SAA, 5075, inv.nr. 10061, nr. 76506, 07-12-1763.

binnenkwam zouden de twee vrouwen hem bij zijn haar hebben gepakt en tegen de muur geduwd. Vervolgens wist hij te ontsnappen via de trap, alleen vergat hij zijn hoed boven. Toen Pieter terug keerde om zijn hoed te halen, werd hij door Claas met een voorwerp op zijn hoofd geslagen waardoor hij hard van de trap af viel. Twee andere getuigen bevestigden dat zij Pieter onderaan en Claas bovenaan de trap met een houwer in zijn hand gezien hadden. Vervolgens zou van boven ook nog een pot gegooid zijn.⁷⁹

Deze attestatie werd opgesteld door de hoofdofficier, waarschijnlijk nadat Pieter bij de schout of het corps du garde een melding van zijn mishandeling had gedaan, of doordat de hoofdofficier was ingeschakeld door getuigen of burenen die het conflict hadden gehoord of gezien. Ondanks dat Pieter niet de requirant was, kon hij in deze akte wel volledig zijn kant van het verhaal geven. De akte werd opgetekend ongeveer twee weken na het conflict en ongeveer een maand na de eerste attestatie van Jannetje. Anderhalve maand na deze attestatie van de hoofdofficier en Pieter verschenen twee attestaties die de andere kant van het verhaal lieten zien. Op 20 februari 1764 werd een akte opgesteld door Claas van Castele, Jannetje Emous, Abraham van der Velde en Maria Box, “ter requisitie van elkander”.⁸⁰ Dit waren dus Jannetje, haar waarschijnlijke nieuwe vriend Claas en het koppel in wiens huis in de Jonkerstraat zij woonden. Een dag na deze collectieve akte werd een andere attestatie opgesteld op verzoek van enkel Jannetje Emous. Beide akten waren opgesteld door de eerder genoemde notaris Philip Zweerts, die ook de eerste attestatie van Jannetje uit begin december had opgesteld.

Het feit dat een attestatie op aanvraag van meerdere mensen werd opgesteld is op zichzelf al interessant. Dit toont aan dat deze verschillende mensen allemaal belang hadden bij het opstellen van de akte, het was voor hen blijkbaar niet genoeg om enkel als getuige te fungeren. Zij waren dus alle vier requirant en getuige, daarnaast was het hen gelukt om vier andere getuigen mee te nemen, waaronder burenen en een dienstmeid van de ouders van Jannetje. In de attestatie werd een heel ander beeld geschept dan door Pieter gedaan was. Het startte namelijk met een enorm boze Pieter die de kamer in de Jonkerstraat binnenkwam en direct zijn vrouw bij de haren greep en op de grond smeed. Vervolgens schold hij Claas van Castele uit en bedreigde hij hem met een mes. Claas probeerde zichzelf te verdedigen en door eigen toedoen zou Pieter van de trap gevallen zijn. Hierbij werd vermeld dat het vrij donker was in de kamer waardoor de getuigen niet precies konden zien hoe hij gevallen was. In het gevecht zou Jannetje haar muts en een gouden ooring verloren zijn. Ook zou Maria door toedoen van dit voorval een aantal dagen later een miskraam hebben gehad waardoor zij ernstig ziek was geworden.⁸¹

In de attestatie werden naast het zojuist beschreven verhaal nog twee andere interessante zaken genoemd. Ten eerste staat midden in de attestatie: “Noch verklaard de eerste [Klaas van Castele] en tweede [Jannetje Emous] getuigen noit off oit eenige onoderntelijke conversatien off ommegangen direct, off indirect met malkanderen gehad, off gehouden te hebben.”⁸² Hiermee verklaarden Claas en

⁷⁹ NL-SAA, 5075, inv.nr. 14261, nr. 130, 05-01-1764.

⁸⁰ NL-SAA, 5075, inv.nr. 10062, nr. 74885, 20-02-1764.

⁸¹ Ibidem.

⁸² Ibidem.

Jannetje dat zij nooit een relatie gehad zouden hebben. Dit is interessant omdat zij dit vrijwel zeker hadden, zoals ook beschreven door Pieter. Dit stuk was dus hoogstwaarschijnlijk enkel toegevoegd om de requiranten in een beter licht te plaatsen. Ten tweede werd op het eind van de attestatie een andere gebeurtenis aangehaald die ook in december plaatsvond. Dit ging over Pieter van der Meer die met een groep van twaalf mannen en met veel geweld en kabaal naar het huis van de ouders van Jannetje ging. Hier sloegen zij op de deur en werd gezongen: “Vader Emous is gestorven, wij zullen hem begraven”. Verschillende getuigen, waaronder de dienstmeid van de ouders van Jannetje bevestigden dit verhaal. Het is opvallend dat de ouders van Jannetje zelf niet als getuige dienden, dit kon te maken hebben met de eerder besproken mindere betrouwbaarheid van familieleden als getuigen. Dit stuk was waarschijnlijk toegevoegd om het slechte beeld van Pieter te versterken.⁸³

In de door enkel Jannetje aangevraagde attestatie verklaarden zes getuigen. De mogelijkheid bestond dat zij de dag ervoor, toen de attestatie met vier requiranten werd opgesteld, niet beschikbaar waren. Het was Jannetje in ieder geval gelukt om zes mensen deze tijdsinvestering voor haar te laten maken. Deze getuigen verklaarden dat Jannetje twee jaar geleden gevlucht was van haar man, omdat hij haar dreigde te vermoorden met een mes. Ze was al meerdere keren mishandeld, maar ditmaal dreigde hij haar echt te vermoorden dus vluchtte ze van hun huis in de Ridderstraat. Al haar spullen had ze achtergelaten en Pieter zou hiervan nooit iets terug hebben gegeven. Verder werd ook een verklaring gegeven over de gebeurtenissen op 20 december. Hierbij ging het voornamelijk over de mishandeling van Jannetje door Pieter, dit kwam vrij direct overeen met de zaken beschreven in de vorige attestatie.⁸⁴

Uit de attestaties opgesteld door Jannetje kwam duidelijk naar voren dat zij Pieter af wilde schilderen als een gruwelijk persoon. Dit was minder het geval in de attestatie waarin Pieter zelf getuigde, wat te maken zou kunnen hebben met het feit dat hij zelf geen requirant was. Deze verschillende attestaties over hetzelfde conflict maken een aantal zaken duidelijk. Ten eerste zal het waargebeurde verhaal ergens tussen de twee afgeschilderde zijden inliggen. De kans is groot dat Pieter, nadat hij erachter kwam waar zijn vrouw woonde, daarlangs ging en agressief gedrag vertoonde. Vervolgens is hij waarschijnlijk door toedoen van Claas van de trap gevallen. Ten tweede werd het door Van Meeteren gesuggereerde idee dat attestaties vaak gekleurd waren in positief opzicht voor de requirant bevestigd.⁸⁵ In de attestaties werd zelfs gelogen om de requirant of de getuigen beter af te schilderen. Tot slot geeft het een beeld van hoe zowel de requiranten, als de getuigen hun toegang tot de notaris konden inzetten om verschillende doelen te bereiken.

Deze casus laat voornamelijk *the uses of justice* van Jannetje Emous zien. Zij woonde in de Jonkerstraat, wat betekende dat je heel arm of logementhouder was, dit tweede was zij zeker niet. Toch bleek zij in staat om, als vrouw die twee jaar eerder alles verloren was, drie verschillende attestaties op te laten stellen in iets meer dan twee maanden. Dit kostte 12 stuivers per keer, wat meer was dan haar

⁸³ NL-SAA, 5075, inv.nr. 10062, nr. 74885, 20-02-1764.

⁸⁴ NL-SAA, 5075, inv.nr. 10062, nr. 66749, 21-02-1764.

⁸⁵ Van Meeteren, *Op hoop van akkoord*, 184-185.

waarschijnlijke dagbesteding. Ook lukte het haar om bij de twee individuele attestaties in totaal negen mensen als getuigen op te trommelen. Bij de gezamenlijke akte waren buiten Jannetje in totaal zeven getuigen. Dit waren in totaal zestien verschillende personen die voor haar een grote tijdsinvestering maakten. Tot slot was de relatief korte tijdspan na het conflict belangrijk voor de betrouwbaarheid van de attestaties. In anderhalve maand wist zij de notaris te vinden, de getuigen te verzamelen en het geld bijeen te sprokkelen. Dit toont aan dat Jannetje Emous, als bewoner van de Jonkerstraat, de agency had om al deze zaken te bewerkstelligen.

Het doel dat zij met haar verschillende attestaties had werd ook bereikt. Zij toonde aan dat haar huwelijk niet meer functioneerde en bereikte een volledige separatie met haar man Pieter van der Meer. Op 22 november 1765 trad dezelfde Jannetje Emous in ondertrouw met niemand minder dan de eerdergenoemde Claas van Castele.⁸⁶ De attestaties konden haar ook geholpen hebben op het gebied van eerherstel. In elke akte greep zij de kans aan om zichzelf positief en Pieter negatief af te schilderen. Dit kan het beeld dat de gemeenschap van haar had verbeterd hebben. Drie jaar na het huwelijk van Jannetje en Claas zou ook Pieter van der Meer een nieuwe vrouw hebben gevonden en met haar trouwen.⁸⁷

Met deze microhistorische analyse van Jannetje Emous en de conflicten met haar man Pieter van der Meer kan veel gezegd worden over het grotere geheel van *the uses of justice* in de Jonker- en Ridderstraat. In de eerdere hoofdstukken werd al aangetoond dat bewoners van deze straten een zekere vorm van agency nodig hadden om een attestatie op te kunnen stellen. Ook werden verschillende mogelijke redenen voor het opstellen van deze akten genoemd. In deze casus werd dit in de praktijk gebracht. Het lukte Jannetje om in een heel korte tijd verschillende attestaties op te stellen, het benodigde geld en het grote aantal getuigen te verzamelen. Jannetje Emous toonde hiermee aan dat bewoners van de Jonker- en Ridderstraat die op de armoedegrens leefden toch een bepaalde vorm van agency konden hebben en daarmee de mogelijkheid hadden om hun eigen leven te verbeteren. Dit konden zij namelijk doen middels hun toegang tot de notaris.

⁸⁶ NL-SAA, 5001, inv.nr. 610, 22-11-1765, p. 309.

⁸⁷ NL-SAA, 5001, inv.nr. 614, 21-10-1768, p. 362.

Conclusie

Met het concept *the uses of justice* werd in verschillende onderzoeken van de laatste jaren getracht een bottom-up perspectief in vroegmoderne rechtsspraak te bieden. De bronnen die hierbij gebruikt werden waren vrijwel uitsluitend afkomstig uit instituties. Door attestaties van bewoners van de Jonker- en Ridderstraat in de tweede helft van de achttiende eeuw te analyseren is het mogelijk om een meer bottom-up perspectief weer te geven. Dit waren zeer arme straten in een gesegregeerd Amsterdam. Het waren plekken waar veel migranten, vaak tijdelijk, woonden en waar prostitutie in speel- en hoerhuizen vanzelfsprekend was. Dit heeft bijgedragen aan de slechte naam die de Jonker- en Ridderstraat niet alleen in de achttiende eeuw, maar ook in de hedendaagse historiografie hebben gekregen. Toch was het ook voor de bewoners van deze straten mogelijk om gebruik te maken van hun toegang tot de notaris.

Voor deze toegang tot de notaris moesten aan een aantal zaken worden voldaan. Naast geld, tijd en de letterlijke toegang moesten ook getuigen overtuigd en ingeschakeld worden om een verklaring af te leggen. Dit was een tijdsinvestering die voor bewoners van de Jonker- en Ridderstraat veel waard was. Een requirant moest deze vormen van agency hebben om een attestatie op te stellen. Om dit te willen doen konden zij verschillende redenen hebben. Juist doordat de grens tussen eervol en eerloos op dit soort plekken zo dicht bij elkaar lag, was het voor bewoners van deze straten heel belangrijk om hun reputatie te beschermen. Een attestatie kon hieraan bijdragen. Andere zaken, zoals het op de hoogte stellen van autoriteiten en iemand uit- of verplaatsen konden ook een reden zijn om een akte op te stellen.

Met de casus van Jannetje Emous en Pieter van der Meer is aangetoond hoe bewoners van de Jonker- en Ridderstraat in de praktijk omgingen met hun toegang tot de notaris. Jannetje toonde aan dat een vrouw uit de Jonkerstraat die op de armoedegrens leefde, middels attestaties haar leven en reputatie kon verbeteren. Doormiddel van eigen initiatief en haar toegang tot de notaris lukte het haar om een separatie met haar gewelddadige man te bewerkstelligen. Met deze microhistorische casus kan gesteld worden dat bewoners van de Jonker- en Ridderstraat gebruik maakten van hun toegang tot de notaris en ook wisten hoe dit moest.

In de inleiding werd genoemd dat dit onderzoek zou kunnen leiden tot een nuancering van het bestaande beeld van de Jonker- en Ridderstraat als een gure plek voor mensen zonder reputatie. Het bleek dat dit laatste zeker niet het geval was voor alle bewoners. Dit onderzoek draagt bij aan het bestaande debat over *the uses of justice* door inbreng van nieuwe bronnen. Deze bieden een meer bottom-up perspectief, waarbij het initiatief bij bewoners van de Jonker- en Ridderstraat lag. Daarnaast biedt het een interessante kijk op twee bijzondere straten in achttiende-eeuws Amsterdam. Vervolgonderzoek zal moeten uitwijzen of attestaties voor meer mensen een *use of justice* waren. Hierbij is genoeg ruimte om andere steden, periodes en zelfs straten in Amsterdam onder de loep te nemen.

Bibliografie

Afbeelding titelpagina:

Wybrand Hendriks, *Wernerus Köhne (1725/26-88). Notaris te Haarlem, met zijn knecht Jan Bosch*, 1787. Olieverf op doek 51 x 63 cm. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam.

Primaire bronnen:

Websites:

'Ja, ik wil! Erasmus Universiteit Rotterdam, https://datarepository.eur.nl/articles/dataset/Dataset_Ja_ik_wil_-_Amsterdam_marriage_banns_registers_1580-1810/14049842 (geraadpleegd 12 juni 2024).

Maritime Careers, <https://www.maritimecareers.eu/2023/04/19/voc-sailors-last-days-in-europe/> (geraadpleegd 11 juni 2024).

Read&Search Gemeente Amsterdam Stadsarchief, <https://amsterdam-city-archives.transkribus.eu/> (geraadpleegd 10 juni 2024).

Stadsarchief Amsterdam (NL-SAA):

Archief van de Burgerlijke Stand: doop-, trouw- en begraafboeken van Amsterdam (toegangsnr. 5001), inv.nr. 55, 29-06-1756, p. 24; inv.nr. 599, 05-12-1755, p. 208; inv.nr. 610, 22-11-1765, p. 309; inv.nr. 614, 21-10-1768, p. 362; inv.nr. 741, 09-08-1765, p. 308.

Archief van de Notarissen ter Standplaats Amsterdam (toegangsnr. 5075), inv.nr. 10061, nr. 76506, 07-12-1763; inv.nr. 10062, nr. 66749, 21-02-1764; inv.nr. 10062, nr. 74885, 20-02-1764; inv.nr. 10195, nr. 329170, 12-10-1777; inv.nr. 11729, nr. 484507, 09-02-1757; inv.nr. 14075, nr. 288092, 16-03-1762; inv.nr. 14260, nr. 118, 09-09-1762; inv.nr. 14261, nr. 130, 05-01-1764; inv.nr. 14274, nr. 16, 14-04-1786; inv.nr. 14276, nr. 86, 22-08-1787; inv.nr. 14896, nr. 473596, 14-6-1764; inv.nr. 14897, nr. 473596, 14-06-1769; inv.nr. 15600, nr. 589464, 04-04-1777; inv.nr. 16148, nr. 241589, 18-06-1782; inv.nr. 16991, nr. 689156, 30-07-1785; inv.nr. 17148, nr. 648372, 10-06-1788; inv.nr. 17149, nr. 686772, 14-03-1789; inv.nr. 17977, nr. 65348, 13-10-1790; inv.nr. 17978, nr. 65273, 08-02-1791; inv.nr. 18423, nr. 259213, 07-09-1795.

Archief van de Dienst Bouw- en Woningtoezicht: aanvulling (toegangsnr. 30168), inv.nr. 208, Correspondentie betreffende de wijksanering van de Jonker- en Ridderbuurt, 1927-1930. Correspondentie en besluiten.

Secundaire literatuur:

Abrahamse, J. E., *De grote uitleg van Amsterdam. Stadsontwikkeling in de zeventiende eeuw* (Bussum 2010).

Boer, de T., R. Negrón en J. den Oudsten, "Good evening, you hag" verbalizing unhappy marriages in eighteenth-century Amsterdam' in: Josephine Hoegaerts en Janice Schroeder eds., *Ordinary oralities. Everyday voices in history* (Berlijn 2023) 31-48.

Diederiks, H., *Een stad in verval. Amsterdam omstreeks 1800* (Meppel 1982).

Dinges, M., 'The uses of justice as a form of social control in early modern Europe', in: H. Roodenburg and P. Spierenburg eds., *Social control in Europe. Volume 1, 1500-1800* (Columbus 2004) 159- 175.

- Dinges, M., 'Justiznutzung als soziale Kontrolle in der frühen Neuzeit', in: A. Blauert and G. Schwerhoff eds., *Kriminalutätsgeschichte. Beiträge zur sozial- und Kultur Geschichte der vormoderne* (Konstanz 2000) 503-544.
- Fyson, D., 'Legal pluralism, hybridization and the uses of everyday criminal law in Quebec, 1760-1867', in: Griet Vermeesch en Manon van der Heijden eds., *The uses of justice in global perspective, 1600-1900* (Londen 2019) 198-218.
- Geertz, C., *The interpretation of cultures* (New York 1973).
- Giddens, A., *The constitution of society. Outline of the theory and structuration* (Berkely 1984).
- Hartwick, J., 'Between state and street. Witnesses and the family politics of early modern France', in: Suzanne Desan en Jeffrey Merrick eds., *Family, gender, and law in early modern France* (Pennsylvania 2009) 101-136.
- Hell, M., *De Amsterdamse herberg 1450-1800. Geesrijk centrum van het openbare leven* (Nijmegen 2017).
- Hitchcock, T. en R. Schoemaker, *London lives. Poverty, crime and the making of a modern city, 1690-1800* (Cambridge 2015).
- Kamp, J., *Crime, gender and social control in early modern Frankfurt am Main* (Leiden 2020).
- Kuijpers, E., *Migrantenstad. Immigratie en sociale verhoudingen in 17de-eeuws Amsterdam* (Hilversum 2005).
- Laitinen, R. en T. Cohen, 'Cultural history of early modern European streets. An introduction', in: Idem, *Cultural history of early modern European streets* (Leiden 2008) 1-10.
- Lesger, C., M. van Leeuwen en B. Vissers, 'Residentiële segregatie in vroegmoderne steden. Amsterdam in de eerste helft van de negentiende eeuw', *Tijdschrift voor de Sociale en Economische Geschiedenis* 10:2 (2013) 102-132.
- Lesger, C., 'Migranten in Amsterdam in de achttiende eeuw. Residentiële spreiding en positie van de samenleving', *Jaarboek Amstelodamum* 89:1 (1997) 43-68.
- Lottum, van J. en L. Petram, *In de schaduw van de stad* (Amsterdam 2023).
- Mandeville, B., *The Fable of the Bees or private vices, public benefits* (1714), Frederick Benjamin Kaye (red.) (Indianapolis 1988).
- Meeteren, van M., *Op hoop van akkoord. Instrumenteel forumgebruik bij geschilbeslechting in Leiden in de zeventiende eeuw* (Hilversum 2006).
- Muurling, S., *Everyday crime, criminal justice and gender in early modern Bologna* (Leiden 2021).
- Pierik, B., *Urban life on the move. Gender and mobility in early modern Amsterdam* (Amsterdam 2022).
- Pol, van de L., *Het Amsterdams hoerdom. Prostitutie in de zeventiende en achttiende eeuw* (Amsterdam 1996).
- Pol, van de L., 'Prostitutie en de Amsterdamse burgerij. Eerbegrippen in een vroegmoderne stedelijke samenleving', in: Peter te Broekhorst, P. Burke en W. Frijhoff eds., *Cultuur en maatschappij in Nederland 1500-1850. Een historisch-antropologisch perspectief* (Amsterdam 1992) 179-218.
- Reinders, J., 'De ontsluiting van het Amsterdamse notariële archief', *TSEG The Low Countries Journal of Social and Economic History* 20:3 (2023) 189-200.
- Roodenburg, H., 'De notaris en de erehandel. Beledigingen voor het Amsterdamse notariaat, 1700-1710', *Volkskundig bulletin* 18:3 (1992) 367-388.

- Schrikker, A. en D. Lyna, 'Threads of the legal web. Dutch law and everyday colonialism in eighteenth-century Asia', in: Griet Vermeesch en Manon van der Heijden eds., *The uses of justice in global perspective, 1600-1900* (Londen 2019) 42-56.
- Sogner, S., 'Young in Europe around 1700. Norwegian sailors and servant girls seeking employment in Amsterdam' in: J. Bardet, F. Lebrun en R. le Mée eds., *Mensur et compredre. Mélanges en l'honneur de Jaques Dupaquier* (Parijs 1993) 515-532.
- Sommerseth, H., P. Ekamper en S. Sogner, 'Marriage patterns and residential behaviour among Norwegian women in Amsterdam, 1621–1720', *Continuity and Change* 31:2 (2016) 175-209.
- Vermeesch, G. en M. van der Heijden, 'The uses of justice in global perspective, 1600-1900', in: Ibidem, *The uses of justice in global perspective, 1600-1900* (Londen 2019) 1-22.
- Weeren, van R. en T. de Moor, 'Counting couples. The marriage banns registers of the city of Amsterdam, 1580-1810', *Research data Journal for the Humanities and Social Sciences* (2021) 1-45.